

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДСТАВ ТА СПОСОБІВ НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню питання про співвідношення понять «спосіб набуття права власності» та «підстава набуття права власності». Розкривається проблема класифікації цих двох понять. Зроблено висновок, що спосіб і підстава набуття права власності не є однаковими поняттями, але у той же час вони взаємопов'язані між собою.

Ключові слова: право власності, спосіб набуття права власності, підстава набуття права власності.

Списаренко Е. П. Общая характеристика оснований и способов обретения права собственности.

Статья посвящена исследованию вопроса о соотношении понятий «способ обретения права собственности» и «основания обретения права собственности». Раскрывается проблема классификации этих двух понятий. Сделан вывод, что способ и основание обретения права собственности не являются одинаковыми понятиями, но в то же время они взаимосвязаны между собой.

Ключевые слова: право собственности, способ обретения права собственности, основание обретения права собственности.

Spysarenko K. P. Overview of method and foundations of property rights acquisition.

The article is devoted to research of question of correlation of concepts «method of property rights acquisition» and «foundation of property rights acquisition». Expands the problem of classification of these two concepts. Made the conclusion that method and foundation of property rights acquisition are not the same concepts, but on the other hand they are interrelated with each other.

Keywords: property rights, method of property rights acquisition, foundation of property rights acquisition.

Власність традиційно вважається центральним інститутом цивільного права. Проблематика відносин власності в цілому та набуття права власності зокрема, ніколи не втрачали актуальності. Набуття права власності регулювалося ще в римському праві. Інститут набуття права власності постійно розвивається, оскільки важливо закріпити не тільки можливість набуття права власності, але й способи й підстави, за якими таке набуття буде законним [7, с. 88].

По-перше, інститут права приватної власності є важливою правовою формою, яка є основою забезпечення різноманітних матеріальних потреб громадян. Основою даного забезпечення є, зокрема, юридичні підстави виникнення права власності.

По-друге, важливість наукової розробки питання підстав набуття права власності обумовлена також процесами інтеграції нашої держави до європейського співтовариства, а отже приведення національного законодавства у відповідність із сучасними нормами міжнародного права.

По-третє, наявні опубліковані в Україні наукові дослідження найчастіше присвячені загальним проблемам правового регулювання відносин власності, місцю цивільно-правового договору у виникненні права приватної власності. Введення у дію в 2004 р. Цивільного кодексу України призвело до появи нових підходів та форм набуття власності. Комплексне дослідження питання підстав набуття права власності на сьогодні було відсутнє. Зазначене тягне необхідність теоретичного обґрунтування та визначення способів та підстав набуття права власності, оскільки вони мають свої особливості, що викликані, перш за все, запровадженням ЦК України нових, порівняно з раніше існуючими, підстав набуття права власності на об'єкти права власності.

Проблема набуття права власності широко висвітлена в літературі. У різні часи дане питання розглядалось багатьма вченими, наприклад М. Г. Масевичем, М. М. Попович,

Л. В. Санніковою, В. І. Сафроновим, І. В. Спасибо-Фатєєвою, Б. Б. Черепакіним, О. Яворською та ін. Велика кількість наукових робіт таких вчених, як Д. О. Бондаренко, Н. В. Вороніна, Н. Ю. Голубєва, В. А. Гончаренко, Л. М. Зілковська, Рог, Л. В. Саннікова, В. І. Труба, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова присвячена розгляду окремих аспектів підстав та способів набуття права власності.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі поняття підстав набуття права власності як юридичних фактів, що зумовлюють перехід прав та обов'язків стосовно певного майна від одного суб'єкта до іншого. Також планується здійснити розмежування таких понять як «підстави» та «способи» набуття права власності, та виявити, які проблеми поставали при цьому. У підсумку проаналізувати, які основні підстави виокремлені законодавцем.

Одним із найважливіших питань інституту права власності є підстави та способи набуття права власності. По-перше, інститут права приватної власності є важливою правовою формою, яка є головною і надійною основою забезпечення різноманітних матеріальних і духовних потреб громадян. Трансформація цього інституту в умовах переходу до ринкової економіки на основі нового Цивільного кодексу поставила ряд нових теоретичних і практичних питань, зокрема щодо юридичних підстав виникнення права приватної власності фізичних осіб [4, с. 37].

У новому ЦК України, порівняно з ЦК 1963 р., значно розширено правові підстави набуття громадянами права приватної власності на майно, причому це розширення відбувається завдяки підставам, за якими майно раніше переходило або виключно у власність держави, або у власність кооперативної організації.

Однак в юридичній літературі немає єдиного підходу щодо визначення підстав та способів набуття права власності, критеріїв їх розмежування та класифікації, також в літературі недостатньо висвітлені питання взаємозв'язку та взаємодії підстав та способів набуття права власності [5, с. 62]. Терміни «підстави» і «способи» набуття права власності і законодавцем використовувалися та використовуються як синоніми. Якщо у XIX – на початку XX ст. право не оперувало поняттям «підстава правонабуття», вживаючи термін «спосіб», то сучасне законодавство, навпаки, не оперує поняттям «спосіб правонабуття», а йдеться лише про підстави [1, с. 72].

Частіше вказують, що підставами виникнення права власності є юридичні факти або юридичні склади, які відповідно до закону призводять до виникнення права власності на певне майно у конкретних осіб. Стаття 328 ЦК України визначає, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Тобто, крім вказаних підстав набуття права власності у главі 24, у різних статтях, можливі інші підстави набуття права власності, головне, щоб вони відповідали головному критерію, вказаному у процитованій статті, – були не заборонені законом. З вищезазначеного вбачається, що ЦК України не містить ані вичерпного переліку, ані систематизації підстав виникнення права власності [2].

Не слід також ототожнювати такі поняття як «підстави» та «способи» набуття права власності, хоча найчастіше у юридичній літературі вони сприймаються як синонімічні поняття. Деякі вчені ж, навпаки, ведуть мову лише про підстави виникнення права власності. Що стосується способів набуття права власності, то їх визначають по-різному: як «правовідносини, що виникли на основі відповідних юридичних фактів», «фактичні дії, з якими закон зв'язує виникнення права власності» тощо. Варто зазначити, що вказані поняття є хоча і є різними, але у правовідносинах власності з одного впливає інше. ЦК України взагалі уникає поняття «спосіб» набуття власності – навіть тоді, коли це стосується того, що по своїй правовій суті ним є, наприклад, заволодіння, державна реєстрація [1, с. 74].

Для набуття права власності за договором необхідні як підстава, якою в даному випадку є сам договір, так і спосіб, яким є факт виконання договору (передання речі, виконання робіт). Таку думку щодо розмежування вказаних понять підтримували такі вчені як Г. Ф. Шершеневич та Д. І. Мейєр.

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що правонабуття, як таке, можливе у випадку єдності таких компонентів, як підстави та способи [3, с. 124].

В юридичній літературі найпоширенішою є класифікація способів та підстав виникнення права власності на первинні способи набуття права власності та похідні. До первинних, своєю чергою, належить набуття права власності на новостворену річ та заволодіння, що характеризується вступом особи у фактичне володіння річчю [6, с. 320].

Підставами набуття права власності щодо новоствореної речі є, наприклад: самочинне будівництво; отримання плодів, продукції й доходів; специфікація.

Підставами ж набуття права власності шляхом заволодіння річчю є: набуття права власності на безхазяйну річ. Безхазяйні нерухомі речі можуть здобуватися у власність у результаті: набувальної давнини; судового рішення про визнання права власності на безхазяйне нерухоме майно; знахідки; знайдення скарбу.

До похідних способів належить так звана передача власності. Підставами в даному випадку є будь-які правочини, спрямовані на передачу майна у власність, а також інші способи, такі як: приватизація; спадкування; викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю та на нерухоме майно у зв'язку з викупом земельної ділянки, на якій воно розміщене; конфіскація; тощо [8, с. 179].

Варто зазначити, що вказана класифікація є досить приблизною, оскільки при зміні певних факторів умовна межа «первинності» та «вторинності» підстав власності стає не настільки чіткою. Для прикладу, набуття права власності на безхазяйну річ не можна чітко віднести до первинних підстав набуття, оскільки, хоча річ за своєю правовою природою і вважається безхазяйною, але виключно на сам момент «теперішнього», в «минулому» ж вказана річ могла мати законного власника, а отже ознака «первинності» при таких обставинах втрачається. На наш погляд, доречно було б при виокремленні первинних підстав набуття права власності **говорити про те, що право власності в такому випадку може виникати як вперше, так і незалежно від волі попередніх власників.**

Окрім юридичних фактів, до підстав виникнення права власності належать норми права, що регулюють ці підстави, та правосуб'єктність учасників правовідносин власності. Норми права виражені у відповідних нормативно-правових актах, наприклад, у ЦК України, а елемент правосуб'єктності ставить певні вимоги до правоздатності та дієздатності власників. За вольовою ознакою юридичними фактами-підставами виникнення і припинення права власності можуть бути як дії, так і події. Наприклад, дією-підставою для виникнення права власності є укладення правочину щодо купівлі майна, а смерть власника є подією-підставою для припинення його права власності. Діями, внаслідок яких виникає або припиняється право власності, також можуть бути як юридичні вчинки, так і юридичні акти, залежно від того, чи мав намір власник своїми діями створити юридичні наслідки. Наприклад, знахідка чужої загубленої речі є юридичним вчинком, а укладення договору купівлі-продажу, – юридичним актом [9, с. 124].

Отже, можна виокремити основні підстави набуття права власності, до яких відносять правочин, зокрема договір, який є однією з найпоширеніших підстав виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин у системі юридичних фактів; рішення суду; та окремі підстави, перелічені у Главі 24 Цивільного кодексу України.

Висновок. Питання «підстав» та «способів» набуття права власності є досить широким та досліджується вже довгий час. Із вищевикладеного можна зробити висновок, що під «способом» набуття права власності розуміється закріплена нормами права ідеальна модель, що описує, які юридичні факти й у якій послідовності повинні мати місце для появи відповідної підстави набуття права власності. Підстава ж набуття права власності – це юридичний факт або фактичний склад, при наявності якого виникає право власності як суб'єктивне право. Розмежування вказаних понять полягає в тому, що наявність способу набуття права власності сама по собі не тягне виникнення права власності. Спосіб – це певна реалізація волі особи, спрямована на правонабуття. Результат у вигляді набуття права власності виникає тільки за наявності підстави набуття права власності як базової умови.

Список використаних джерел:

1. Спасибо-Фатеева І. Підстави та способи набуття права власності: проблеми співвідношення / І. Спасибо-Фатеева // Юридична Україна. – 2008. – № 4. – С. 72–75.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

3. Гончаренко В. О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України [Електронний ресурс] / В. О. Гончаренко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3(15). – С. 121–125. – Режим доступу: <http://univer.km.ua/visnyk/810.pdf>

4. Яворська О. Юридичні підстави виникнення права приватної власності: навч. посіб. / О. Яворська. – Л., 1996.

5. Хохлов С. А. Право собственности и другие вещные права / С. А. Хохлов // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С. А. Хохлова. – М. : Изд-во Междунар. центра финансово-эконом. развития, 1998. – С. 385–406.

6. Харитонов Е. О. Гражданское право Украины : учебник / Е. И. Харитонов, А. В. Старцев, Е. И. Харитонova. – Издание пятое. – Х. : ООО «Одиссей», 2010. – 920 с.

7. Агарков М. М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М. М. Агарков. – М., 1940.

8. Николайчук Л. М. Цивільно-правові договори як підстави виникнення права приватної власності громадян : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. М. Николайчук. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 174–189.

9. Гриняк А. Б. Цивільно-правовий договір як підстава виникнення зобов'язання за Цивільним кодексом України / А. Б. Гриняк // Приватне право і підприємництво. Збірник наук. праць. Вип.6, 2007 р. / Редкол.: О. Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2007. – С. 120–125.

* *Списаренко Катерина Павлівна – аспірантка Інституту законодавства Верховної Ради України.*